

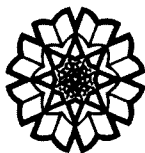
مجموعه مقالات سومین همایش بین‌المللی
زبان با و گویش‌های ایرانی
(گذشته و حال)

مجموعه پژوهشهای ایرانی‌شناختی

مجموعه مقالات سومین همایش بین‌المللی
 زبان با و کوشش‌های ایرانی
 (گذشته و حال)

به کوشش

محمود جعفری دهبقی - شیما جعفری دهبقی

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
 (مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی)

تهران، ۱۳۹۷

همایش بین‌المللی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی (سومین: ۱۳۹۵: تهران)
مجموعه مقالات سومین همایش بین‌المللی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی (گذشته و حال). / به کوشش
محمود جعفری‌دهقی، شیما جعفری‌دهقی. تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، مرکز پژوهش‌های
ایرانی و اسلامی ۱۳۹۷

۶۱۶ص. جدول، نمودار. - (مجموعه پژوهش‌های ایران‌شناسی؛ ۴)

* ص.ع. به انگلیسی:

«Proceedings of the Third International Conference on Iranian Languages and
Dialects (past and present)»

* کتابنامه و پاورقی

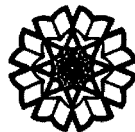
* فارسی و انگلیسی

۱. زبان‌های ایرانی -- گویش‌ها -- کنگره‌ها ۲. زبان‌های ایرانی -- کنگره‌ها
الف. جعفری‌دهقی، محمود، ۱۳۲۹ - ، گردآورنده. ب. جعفری‌دهقی، شیما، ۱۳۶۱ - ،
گردآورنده. ج. عنوان.

PIR ۳۲۰۷ . ۵۸ ۱۳۹۷

۴ فا ۹

کتابخانه ملی ایران

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی

نام کتاب: زبانها و گویش‌های ایرانی (گذشته و حال)
به کوشش: محمود جعفری‌دهقی - شیما جعفری‌دهقی
ناشر: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی)
صفحه‌آرا: بهاره بادافراس

لیتوگرافی: شارپ چاپ: شادرنگ صحافی: معین

چاپ اول: تهران ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ است

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۳۲۶-۹۵-۵

دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۶۳۲۶-۲۰-۷

نشانی: تهران - نیاوران - کاشانک، صندوق پستی ۱۹۷/۱۹۵۷۵

تلفن: ۲۲۲۹۷۶۲۶ دورنگار: ۲۲۲۹۷۶۶۳

پست الکترونیک: centre@cgie.org.ir

www.cgie.org.ir

پیشگفتار

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی در پی انتشار «مجموعه پژوهش‌های ایران‌باستان» اینک مفتخر است که چهارمین جلد از «مجموعه مطالعات ایران‌شناسی» را به جامعه علمی کشور تقدیم کند. آثاری که در این مجموعه ارائه می‌شود شامل آخرین دستاوردهای دانشمندان و پژوهشگران در زمینه مسائل و منابع ایران‌شناسی و زبان‌شناسی و فرهنگ سرزمین بزرگ اسلامی خواهد بود.

اثر حاضر مجموعه مقالات سومین همایش بین‌المللی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی است که در سال ۱۳۹۵ در مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی برگزار شد. در این همایش پربار، زبان‌شناسان، متخصصان و پژوهشگران مقالاتی را درباره آخرین دست‌آوردها در زمینه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی ارائه کردند که اینک به لطف و یاری خداوند در دست خوانندگان ارجمند قرار می‌گیرد.

اعضای هیأت تحریریه مجموعه مطالعات ایران‌شناسی همگی از ایران‌شناسان برجسته و صاحب‌نظرانند که هر یک آثار ارزنده‌ای در گسترش دانش ایران‌شناسی و فرهنگ متعالی این سرزمین ایجاد نموده‌اند. امید است این مجموعه همراه با آثار دیگری مانند دانشنامه ایران‌باستان و دانشنامه زبان‌ها و گویش‌های ایران که در حال شکل‌گیری است بتواند بیش از پیش فرهنگ سترگ و ارزشمند ایران اسلامی را به جهانیان بشناساند و جوانان این سرزمین را با گذشته درخشان خویش آشنا سازد تا آینده‌ای درخشان‌تر پیش‌روی داشته باشیم. انشاءالله

کاظم موسوی‌بجنوردی

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی

(مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی)

مجموعه پژوهشهای ایران‌شناسی

زیر نظر

سید کاظم موسوی بجنوردی

مدیر و ویراستار

محمود جعفری دهقی

هیأت تحریریه

محمد ابراهیم باستانی‌پاریزی (دانشگاه تهران، ایران)

محمود جعفری دهقی (دانشگاه تهران، ایران)

کارلو چرتی (دانشگاه ساپینزا، ایتالیا)

حسن رضایی باغبیدی (دانشگاه تهران، ایران)

زهره زرشناس (پژوهشگاه علوم انسانی و فرهنگی، ایران)

صادق سجادی (مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ایران)

نیکلاس سیمز ویلیامز (دانشگاه لندن، انگلستان)

علی‌اشرف صادقی (دانشگاه تهران، ایران)

بدرالزمان قریب (دانشگاه تهران، ایران)

آلبرتو کانترا گلرا (دانشگاه سالامانکا، اسپانیا)

فیلیپ کرین بروک (دانشگاه گوتینگن، آلمان)

فتح‌الله مجتبیایی (دانشگاه تهران، ایران)

مهدی محقق (دانشگاه تهران، ایران)

حسین معصومی‌همدانی (مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ایران)

کاظم موسوی بجنوردی (مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ایران)

ووتر هنکلن (دانشگاه برلین، آلمان)

فهرست مطالب

پیشگفتار
فهرست مطالب
سرسخن
اطلس گویشی شرق استان گیلان و طرح ملی گویش‌شناسی ایران/مریم مخلوجی‌افشار؛ ایران کلباسی
۱
افسانه‌های عامیانه: امکانی برای مطالعه گویش‌ها/ندا ایمانی خوشخو؛ عصت اسماعیلی ۱۵
برخی فرآیندهای واجی رایج در گویش استان بوشهر/پگاه آریایی؛ عالیه کردزعفرانلو کامبوزیا؛
سحر بهرامی خورشید ۳۳
بررسی آرایش سازه‌های متن سعیدی کیهان‌شناخت مانوی/علی صابونچی ۵۳
بررسی الگوی هجایی وزن شعر تالشی/ارینب محمودی‌اجاق؛ شهرام نقشبندی ۷۷
بررسی انواع واژه‌بست در گویش رودباری جنوب کرمان و مقایسه آن با واژه‌بست‌های
فارسی معیار/جهانبخش لورگی‌پور؛ مژگان سوقانی؛ شهرام مدرس خیابانی ۸۹
بررسی تغییرات معنایی واژگان سیاست‌نامه/نرجس بانو صبوری؛ محمدرضا طوسی نصرآبادی ۱۰۳
بررسی معنا و تطور واژه «حریف» در زبان فارسی/مصطفی دشتی‌آهنگر ۱۱۹
بررسی مقابله‌ای بندهای متممی و موصولی خودایستا در زبان ترکمنی و فارسی/
آیلر عاده؛ حمیده عاده ۱۲۹

بررسی مقایسه‌ای نظام حالت در زبان مازندرانی و گیلکی/

- ۱۴۷ مراد باقرزاده کاسمانی؛ ارینب محمودی اجاق؛ فروغ تقی‌زاده؛ مریم رشیدی
- ۱۶۷ بررسی میزان گذرایی در فارسی گفتاری/زهرا رضویان
- ۱۸۷ ترتیب واژه در کهنگی: یک گونهٔ زبانی مرکزی ایران/سپیده کوه‌کن
- ۲۱۳ تشبیه در اشعار فارسی میانه، پارتی و سغدی مانوی/عباس آذرانداز
- چند قطعهٔ دیگر از کتاب غولان مانی؟ (بررسی قطعه‌های احتمالی سغدی از کوان)/
- ۲۳۳ آرمان بختیاری
- ریشه‌یابی برخی از واژه‌های گویش دزفولی (با محوریت واژگان عربی و کردی)/
- ۲۵۵ محمدرضا عزیزی پور
- ۲۶۷ ساخت درجه‌نما در گویش بیرجندی/مینا رضوانیان؛ رویا کبیری
- ۲۷۹ ساخت مصدر در گویش خوانساری/راشین مدنی
- ۲۹۵ شمول معنایی در گویش لکی نورآبادی/حریر الماسی
- کاربرد صفات اشاره و ضمائر در گویش بیژوی (ابوزید آبادی)/
- ۳۲۳ محمد مهدی اسماعیلی؛ نسرین اصلانی
- کشش واکه حاصل از حذف همخوان‌های چاکنایی در زبان فارسی: فرآیندی واجی یا آوایی؟/
- ۳۳۹ میلاد شریعتمداری
- ۳۵۳ مصدر و ساخت آن در گویش تاتی شمال خراسان/ابراهیم کنعانی
- ۳۷۳ معرفی گویش کمرچهٔ علیا در تربت‌جام/محمود جعفری دهقی؛ علی ایلنت
- معماری «فعل» در گویش «انارکی»: مقوله‌های «واژمعنایی»، نظام مطابقت «انشقاقات»/
- ۳۸۹ شادی داوری؛ شکوفه جعفری؛ خدیجه رحبی
- نگاهی به صفت در گویش لری بختیاری در چارچوب صرف زیست محیطی/
- ۴۱۵ مهناز طالبی‌دستایی؛ فریبا قطره
- نمود فارسی میانه در گویش مردم شهر کرمان (برخی شواهد واجی و واژگانی)/
- ۴۳۳ حامد مولایی کوهبنانی
- ۴۵۳ هم‌نامی در زبان سمنانی/فرشته سراج؛ بلقیس روشن

۴۶۹	عباسعلی آهنگر؛ منصوره دلارامی فر	۴۶۹
	بررسی تاریخی برخی ویژگی‌های ساخت‌واژی و نحوی گویش سیستانی/	
۴۹۷	ایران کلباسی؛ فروزنده زردشتی	۴۹۷
۵۱۳	توصیف نظام‌آوایی و ساخت‌واژی گویش جندقی/پریسا طهماسبی نیگجه؛ آرزو نجفیان	۵۱۳
	بررسی نمود فعل در زبان لاری به‌عنوان زبان ایرانی در خطر/	
۵۲۹	مهدی سبزواری؛ بهزاد مریدی؛ مینا عصاریان	۵۲۹
	An PRG Analysis of Locative Alternation in Persian,	
	English and German/Vali Rezaei; Zahra Ghane	545
	Morphophonemic Processes in Taleshi Dialect in Iran (Case Study: Keshli	
	Village) /Aliyeh Kord –e Zafaranlu Kambuziya; Khorram Hashemi	563
	Names and surnames of Persian origin in the Serbian language	
	/Miloš Delić	581

سرسخن

به نام آنکه جان را حکمت آموخت

سومین همایش بین‌المللی زبانها و گویشهای ایرانی (گذشته و حال)

همزبانی خویشی و پیوندی است
مرد با نامحرمان چون بندی است
ای بسا هندو و ترک همزبان
ای بسا دو ترک چون بیگانگان
پس زبان محرمی خود دیگر است
همدلی از همزبانی خوشتر است

«مولوی»

سپاس خدای بزرگ را که فرصتی دیگر به دست آمد تا به منظور پاسداری از فرهنگ و زبانهای سرزمین‌مان سومین همایش بین‌المللی زبانها و گویش‌های ایران را در حضور شما دوستداران فرهنگ و تمدن ایران عزیز آغاز کنیم. زبانها و گویش‌های ایران اسناد هویت ملی، دینی و فرهنگی ماست. پژوهش، حفظ و معرفی این اسناد که یکی از مهمترین گنجینه‌ها و ذخائر ملی است خویشتکاری همهٔ دوستداران فرهنگ و تمدن ایران زمین است.

اقوام ایرانی مجموعه بزرگی شامل مادها، پارس‌ها و پارت‌ها در فلات ایران، کیمیری‌ها و شاخه دیگری از سکاها و سرمت‌های منطقهٔ اوکراین، آسی‌ها در منطقهٔ قفقاز، سغدها، خوارزمیان، ختنی‌ها، هپتالیان و یوئه‌چی‌ها در آسیای میانه‌اند. گروهی از این اقوام مانند مادها و پارس‌ها در حدود هزاره نخست پیش از میلاد به فلات ایران وارد شدند و در دامنه‌های زاگرس سکونت

یافتند و با اقوام بومی ایران در آمیختند. دو قوم ماد و پارس بعدها در سده‌های هشتم و هفتم پیش از میلاد حکومت‌های ماد و هخامنشی را تشکیل دادند.

زبانهای ایرانی باستان شامل زبانهای مادی، فارسی باستان، اوستایی و سکایی، و زبانهای ایرانی میانه شامل زبانهای پارتی، پهلوی، سغدی، ختنی، خوارزمی و بلخی، بواسطه وجود سه امپراتوری جهانی هخامنشی، اشکانی و ساسانی در فلات ایران و بیرون از آن گسترش یافت. به همین روی گستردگی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی به گونه‌ای است که امروزه بخش قابل توجهی از آن‌ها در بیرون از مرزهای جغرافیای سیاسی ایران قرار گرفته است. این زبانها حامل فرهنگ و جهان‌بینی ایرانی‌اند و این فرهنگ را در سراسر جهان ایرانی منتشر می‌سازند. نگاهی به برخی شاخه‌های زبانهای ایرانی تنوع و گستردگی این زبانها و گویش‌های آن را نشان می‌دهند. در حال حاضر زبانها و گویش‌های آسی، تالشی و کردی در مناطقی از قفقاز، داغستان، گرجستان، ارمنستان و اران تکلم می‌شود. گروهی از زبانها و گویش‌های شرقی ایران در تاجیکستان، افغانستان، پاکستان، کشمیر، پنجاب و سند تا سین کیانگ در شمال غربی چین، رواج دارند. بخش مهمی از گویش‌های جنوب غربی ایران تا کشورهای جنوبی خلیج فارس گسترده شده‌اند. همچنین، با همت شعرا و ادبای ایرانی، زبان فارسی دری در دوران اسلامی بخش قابل توجهی از شبه قاره هند، آسیای میانه و آسیای صغیر را فراگرفته است. این زبان برای سده‌های متمادی به عنوان زبان علمی و ادبی در این گستره بزرگ به کار رفته است.

افزون بر زبانهای ایرانی نظیر کردی، بلوچی و لری و غیره، زبانهای ترکی و عربی نیز که از سوی گروه بسیاری از هم‌میهنان ایرانی تکلم می‌شود، موجب غنای فرهنگی و علمی زبانهای ایرانی بوده و همواره به ارزش زبانهای ایرانی افزوده است. در واقع زبان فارسی به عنوان زبان رسمی به منزله یکی از عوامل و عناصر اتحاد و یگانگی میان همه ایرانیان تلقی می‌شود. این زبان از چنان گنجینه فرهنگی، ادبی و علمی سترگی برخوردار است که از دیرباز همه ایرانیان را به هم پیوند داده است و هیچ عاملی توان جدایی آنها را از یکدیگر نداشته است.

به همین سبب امروزه بر این باوریم که زبان فارسی تنها متعلق به ایرانیان نیست بلکه میراث مشترک ملت‌های مشرق زمین است. این میراث متعلق به مردم ایران، هند، پاکستان، افغانستان، تاجیکستان، ترکیه و اقوام متعددی است که طی سده‌ها اندیشه‌های فلسفی، و عواطف و احساسات ادبی خود را به وسیله آن پرورش داده و به تکامل رسانده‌اند.

بنابراین امروزه ابزار بسیار ارزشمندی به نام زبانهای ایرانی در اختیار ما است که با نگرهبانی و پاسداری از آن می توان تاریخ و فرهنگ و هویت خود را به جهان عرضه کنیم و بنای رفیعی از رابطه فرهنگی و دوستی میان ایران امروز و سرزمینهایی که زبانهای ایرانی در آن رواج دارد برقرار سازیم.

به همین منظور مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی برنامه نخستین همایش بین‌المللی زبانها و گویشهای ایرانی را در سال ۱۳۹۱ بنیاد نهاد و در سال ۱۳۹۳ دومین همایش بین‌المللی زبانها و گویشهای ایران را برگزار نمود. دستاوردهای این همایش یکی ارائه مجموعه سخنرانی‌هایی بود که از سوی استادان و پژوهشگران زبانهای ایرانی ارائه شد و به لطف الهی و همت ریاست محترم مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی و همکاران سخت کوش بخش انتشارات مرکز، اکنون چاپ شده و در اختیار علاقه مندان قرار گرفته است. دودیدگر آشنایی دانشجویان و جوانان جستجوگر با مبانی زبانهای ایرانی طی برپایی همایش از طریق آشنایی با استادان و پژوهشگران زبانهای ایرانی است. دیگر این که، پس از اجرای نخستین همایش بین‌المللی زبانها و گویشهای ایرانی، دبیرخانه دائمی همایش بین‌المللی زبانها و گویشهای ایران (گذشته و حال) در مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی گشایش یافت و در پی آن با عنایت ریاست محترم مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی و همت همکاران دبیرخانه همایش مقدمات برپایی سومین همایش زبانها و گویشهای ایرانی را از اواخر سال پیش تدارک دید. دبیرخانه همایش پس از اعلان فراخوان، با استقبال گرم و پیگیر استادان و دانشجویان داخلی و خارجی مواجه شد. رویهمرفته تعداد یکصد و هفتاد و دو چکیده مقالات به دبیرخانه همایش واصل شد که پس از داوری اولیه، تعداد ۱۵۳ چکیده مقاله با محورهای همایش مربوط شناخته شد. دبیرخانه همایش سپس از نویسندگان مقالات درخواست نمود اصل مقالات خود را ارسال نمایند. پس از دریافت اصل مقالات و داوری آنها در نهایت ۳۰ مقاله برای سخنرانی و چاپ در مجموعه مقالات برگزیده و اعلام شد.

در خاتمه وظیفه خود می‌دانم که نخست از مساعی و حمایت بیدریغ جناب آقای سیدکاظم موسوی بجنوردی ریاست محترم مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی در برپایی این همایش و چاپ مجموعه مقالات نخستین، دومین و سومین همایش بین‌المللی زبانها و گویشهای ایران (گذشته و حال) سپاسگزارم. افزون بر این، سپاس خود را به حضور ارزشمند استادان فرزانه اعضای شورای عالی مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی و نیز استادان سایر دانشگاهها در جلسات هیات رئیسه همایش تقدیم می‌دارم.

بار سنگین اجرای این همایش بویژه بر دوش جناب آقای حسن بجنوردی و تیم همکار ایشان، و نیز دبیران اجرایی، کمیته فنی، بخش انتشارات مرکز، جناب آقای محسن بجنوردی و همکاران محترم ایشان، دبیرخانه همایش و تمامی همکاران مرکز دایرة المعارف بوده است. اطمینان دارم که بدون یاری آنها در این راه توفیقی حاصل نمی‌شد. بدین مناسبت سپاس خود را به همه همکاران مرکز تقدیم می‌دارم. امید است انتقادات و ارشادات خود را با دبیرخانه دائمی همایش در میان بگذارید.

محمود جعفری دهقی^۱

شیما جعفری دهقی^۲

۱. استاد دانشگاه تهران و عضو شورای عالی مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی و دبیر علمی همایش

۲. عضو هیات علمی دانشگاه ولایت و دبیر اجرایی همایش

اطلس گویشی شرق استان گیلان و طرح ملی گویش‌شناسی ایران

مریم محلوچی‌افشار^۱

دکتر ایران کلباسی^۲

چکیده

اهمیت بررسی گویش‌های ایرانی بر کسی پوشیده نیست. طرح ملی گویش‌شناسی ایران چند سال پیش توسط دو تن از زبان‌شناسان ایرانی علاقه‌مند به موضوع و با همکاری آغازین جهاد کشاورزی پایه‌گذاری شد. در ارتباط با این طرح تاکنون هجده پایان‌نامه در دانشگاه‌های ایران و به‌ویژه دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی دربارهٔ گویش‌های تعدادی از استان‌های ایران انجام شده است. موضوع این مقاله در ارتباط با این طرح و دربارهٔ گویش‌های شرق استان گیلان است. هدف این پژوهش یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌های گویشی یا لهجه‌ای بیست روستا در این منطقه از نظر آوایی، دستوری و واژگانی است که به کمک پرسش‌نامه انجام می‌گیرد و در نهایت به صورت اطلس گویشی ارائه خواهد شد.

کلید واژه‌ها: زبان، گویش، لهجه، اطلس گویشی، گونهٔ زبانی، زبان معیار.

درآمد

هویت و اصالت هر فرهنگ و قومی ریشه در زبان آن دارد. به عبارتی زبان مادری هر ملت‌ی شناسنامهٔ اصالت آن قوم و گنجینه‌ای ارزشمند از قدمت و تاریخ کهن آن ملت به‌شمار می‌آید. پس هر تلاشی در حفظ و نگهداری از این ثروت گرانبها قابل تقدیر و اهمیت خواهد بود. ایران سرزمینی

۱. کارشناس ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی

m_mahlouji_afshar@yahoo.com

۲. استاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

است با تنوع زبانی بسیار و گویش‌ها و لهجه‌های فراوان؛ از این‌رو در مطالعات زبان‌شناختی مطالعه گویش‌های ایرانی (نو) به‌عنوان شاخه‌ای از زبان ایرانی باستان و زبان‌های ایرانی که خود شاخه‌ای از زبان‌های هند و ایرانی به‌شمار می‌آیند، بسیار حائز اهمیت می‌باشد. نابودی هر زبان و به تبع آن گویش‌ها و لهجه‌های مرتبط با آن منجر به زوال و انقراض یک فرهنگ و چه بسا یک تمدن خواهد شد که امری جبران‌ناپذیر خواهد بود. پس تلاش‌های علمی فردی و گروهی در ثبت و ضبط زبان‌ها و گویش‌های اقوام مختلف می‌تواند راه مطالعه و تحقیقات علوم مختلف انسانی همچون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، مردم‌شناسی و غیره را هموارتر نماید. در این تلاش جهانی زبان فارسی با آن قدمت و غنای هزاران ساله خود می‌تواند سهم به‌سزایی در نگهبانی از تاریخ فرهنگی اجتماعی جهان ایفا نماید.

در این راستا تهیه اطلس زبانی برای هر زبان و کشور قدمی بسیار مهم و مثبت در جهت گردآوری گویش‌های مختلف آن کشور در قالب یک دایرةالمعارف زبانی محسوب می‌شود و تهیه اطلس زبانی شرق استان گیلان، پژوهشی است علمی در جهت تحقق و به ثمر رساندن تلاش‌های استادان بزرگ زبان‌شناسی کشورمان، جناب آقای دکتر یداله ثمره و سرکارخانم دکتر ایران کلباسی، و ادامه تلاش‌های دوستان و پژوهشگرانی است که در جهت تحقق "طرح ملی گویش‌شناسی ایران" گام برداشته‌اند که حاصل این کار می‌تواند برای پژوهشگران سایر رشته‌ها و حتی پژوهشگران غیرفارسی زبان نیز مورد استفاده قرار گیرد و در ارتقای ساختار زبان فارسی، این کهن زبان بشری، چه در ساخت واژه‌های جدید و چه در آموزش آن راهگشا باشد.

پیشینه پژوهش

گویش‌های کناره جنوبی دریای خزر از جمله گویش‌هایی هستند که از دیرباز مورد توجه پژوهشگران غیرایرانی و ایرانی قرار گرفته‌اند که در این میان به تنی چند از آنان به اختصار می‌توان اشاره نمود.

آگاهی‌های نخستین درباره گویش گیلکی به نیمه دوم سده هجدهم میلادی می‌رسد که آن را مرهون گملین^۱، دانشمند زیست‌شناس و نژادشناس روسی هستیم. وی در بخش سوم کتابش، "گویش‌های کناره جنوبی دریای خزر" که در سال ۱۷۷۵م. منتشر شد، واژه‌هایی چند از گویش گیلکی را آورده است.

خودزکو^۱ پژوهشگر لهستانی تبار در سال ۱۸۴۲م. کتابی با عنوان "نمونه‌هایی از شعر مردمی ایران" درباره مناطق شمالی ایران و گویش گیلکی نوشته است.

کریستن سن^۲ استاد فقه‌اللغه ایرانی دانشگاه کپنهاگ، پژوهشگر دیگری است که علاوه‌بر برخی زبان‌های ایرانی قدیم، آثار فراوانی درباره ادبیات و فرهنگ ایران زمین و نیز گویش‌های ایرانی دارد. او توصیف ساختمان دستور گویش گیلکی را بر پایه گویش گیلکی رشت در کتابی با عنوان "گویش گیلکی رشت" نوشته است که با ترجمه خمایی‌زاده توسط انتشارات سروش در سال ۱۳۷۴ش. به چاپ رسیده است.

گایگر^۳ زبان‌شناس آلمانی در سال ۱۸۶۱م. مقاله‌ای به نام "گویش‌های کناره خزر" را به چاپ رساند. او تمام آگاهی‌هایی که پژوهندگان تا پایان سده نوزدهم میلادی درباره آواشناسی و ساختمان دستوری گویش گیلکی فراهم آورده بودند، را مدنظر قرار داد.

اشمیت^۴ از جمله دانشمندان معاصر است که در سال ۱۹۸۹م. کتاب "راهنمای زبان‌های ایرانی" را ویراستاری و به چاپ رسانده است که به بررسی اجمالی گذشته و حال زبان‌های ایرانی پرداخته و حاصل تلاش چندین ساله هفده تن از برجسته‌ترین دانشمندان زبان‌شناسی است. او در بخش گویش‌های ایرانی غربی، گویش‌های حاشیه دریای خزر را از نظر آواشناسی، صرف، نحو و واژگانی به دقت مطالعه کرده است. این کتاب در سال ۱۳۸۲ش. توسط رضایی باغبیدی و دیگران به فارسی برگردانده شده است.

ستوده از پژوهشگران ایرانی است که با چاپ مقالات و کتاب‌هایی همچون کتاب "فرهنگ گیلکی" در ۱۳۳۲ش.، سهم زیادی در شناساندن گویش‌های این منطقه داشته است.

پاینده لنگرودی در سال‌های ۱۳۴۷ش، ۱۳۶۶ش. و ۱۳۷۷ش. کتاب‌های متعددی را به چاپ رساند که به ترتیب عبارتند از: "فرهنگ مثل‌ها و اصطلاحات گیل و دیلم" که به بخشی از ادبیات عامیانه این منطقه پرداخته است، "فرهنگ گیل و دیلم" که مجموعه‌ای از واژگان و اصطلاحات مختلف از تمام مناطق گیلان است و همچنین کتاب "آیین‌ها و باورداشتهای گیل و دیلم" از جمله آثار این پژوهشگر است.

-
1. Chodzko
 2. Christensen
 3. Geiger
 4. Schmit

سرتیپ‌پور در سال ۱۳۶۹ش. با کتاب "ویژگی‌های دستوری و فرهنگ واژه‌های گیلکی" به بررسی آواشناسی و واج‌شناسی گیلکی رشت و همچنین ساخت واژه و فعل پرداخته است.

کلباسی از دیگر پژوهشگرانی است که در این راستا به تحقیقات زیادی دست زده است. از جمله تحقیقات وی می‌توان به کتاب "گویش کلاردشت" در ۱۳۷۶ش. و "فرهنگ توصیفی گونه‌های زبانی ایران" در سال ۱۳۸۸ش. اشاره کرد.

بخش زاد محمودی در ۱۳۹ش. در کتاب "دستور زبان گیلکی" صرف و نحو و آیین نگارش گیلکی را به زبانی ساده توضیح داده است.

در زمینهٔ ارائهٔ پایان‌نامه نیز می‌توان به آثاری چند در ذیل اشاره کرد:

شکوهی (۱۳۷۸ش.) "ساخت گروه فعلی در گویش گیلکی لنگرودی؛ **عبداله‌زاده** (۱۳۸۲ش.) "نظام آوایی و گویشی آستانه اشرفیه؛ **آذری حمیدیان** (۱۳۸۲ش.) "طرح ملی گویش‌شناسی ایران، شماره ۲ (۴۰ روستا در استان‌های مازندران و گیلان)؛ **عبداله تابار قاسم‌آبادی** (۱۳۹۰ش.) "طرح ملی گویش‌شناسی ایران، شماره ۷ (۳۰ روستا در شرق استان گیلان)".

همچنین مقالات مرتبط در این راستا عبارتند از:

بصیرت و فامیان (۱۳۹۰ش.) "به سوی طراحی اطلس زبانی گویش گیلکی؛ **میرهاشمی جورشری** (۱۳۹۱ش.) "پیشوند فعلی /bv- / در گذشتهٔ سادهٔ گیلکی از تکوین تا تصریف؛ **شعبانی** (۱۳۹۳ش.) "توصیف و تحلیل کانونی‌سازی گسسته در زبان گیلکی (گویش اشکورات)".

هدف پژوهش

حضور قوم گیلک و گویش‌های استان گیلان چه در شرق و چه در غرب این استان، به جهت تعدد بسیار زیاد گویشوران و تفاوت‌های گاه بسیار این گویش‌ها و لهجه‌های آنها در یک موقعیت جغرافیایی یکسان، موجب می‌شود که این منطقه از نظر بررسی زبان‌شناختی حائز اهمیت فراوان باشد و تهیهٔ اطلس زبانی در نشان دادن و معرفی گویش‌های متنوع این سرزمین می‌تواند گامی مهم برای سهولت مطالعات فرهنگی، بومی، تاریخی و اجتماعی به‌شمار آید و دسترسی زبان‌شناسان و فرهنگ‌دوستان را به منبع مطالعاتی جامعی از یک گویش با لهجه‌های مختلف که از نظر آوایی، صرفی، نحوی و واژگانی نیز با فارسی معیار متفاوتند، امکان‌پذیر نماید.

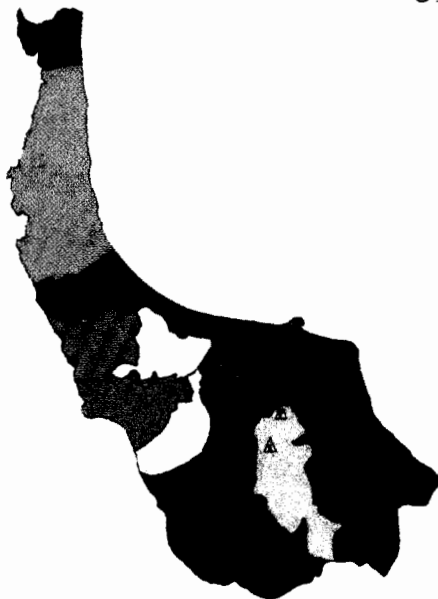
روش پژوهش

این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است و با جمع‌آوری اطلاعات به‌دست آمده از پرسش‌نامه‌ای مشتمل بر صد واژه، به‌صورت نمونه‌گیری از بیست روستای شرق استان گیلان، از شهرستان آستانه اشرفیه تا پایان مرز شرقی استان یعنی شهرستان چابکسر، انجام شده است. داده‌های به‌دست آمده از هر روستا به‌صورت توصیفی - تحلیلی بررسی شده و در جداول مربوط به هر واژه قرار گرفته‌اند و پس از مقایسه تفاوت‌ها و شباهت‌های آوایی، صرفی (ساخت‌واژی)، نحوی و واژگانی آنها با فارسی معیار بر روی نقشه منطقه منتقل شده‌اند و در نهایت تهیه اطلس زبانی را ممکن ساخته‌اند. برای دستیابی به لهجه‌های اصیل از گویشوران میانسال که بخش عمده عمر خود را در محل سپری کرده‌اند، یاری گرفته شده و روستاهایی با تفاوت‌های آوایی بیشتر در لهجه، مدنظر قرار گرفته‌اند.

نکات زبانی مورد بررسی

یافته‌های پژوهش در بخش‌های بررسی آوایی، صرفی، نحوی و واژگانی به موارد زیر تقسیم شده‌اند که در هر بخش به ارائه شواهدی بسنده می‌شود.

بررسی آوایی در واژه‌ها که عبارتند از: ۱- ابدال واکه؛ ۲- حذف واکه؛ ۳- افزایش واکه؛ ۴- کشش واکه؛ ۵- حذف و کشش همزمان واکه با حذف همخوان.

ابدال واکه

فردا

fordâ

- △ = تفاوت آوایی
- = تفاوت ساختواژی
- = تفاوت نحوی
- ◇ = تفاوت واژگانی
- ◇ = شباهت با فارسی معیار

کشش واکه

baro:n

باران

bârân

- △ = تفاوت آوایی
- = تفاوت ساختوازی
- = تفاوت نحوی
- ◇ = تفاوت واژگانی
- ◊ = شباهت با فارسی معیار

و بررسی آوایی در همخوان‌ها که عبارتند از: ۱- ابدال همخوان؛ ۲- حذف همخوان؛ ۳- افزایش همخوان.

ابدال همخوان

varf

برف

barf

- △ = تفاوت آوایی
- = تفاوت ساختوازی
- = تفاوت نحوی
- ◇ = تفاوت واژگانی
- ◊ = شباهت با فارسی معیار

بررسی صرفی یا ساختوازی شامل: ۱- نشانه جمع؛ ۲- حذف نشانه اضافه؛ ۳- نشانه استمرار با فعل لازم؛ ۴- نشانه استمرار با فعل متعدی؛ ۵- ضمائر فاعلی آزاد؛ ۶- نشانه فاعلی با فعل لازم؛ ۷- نشانه فاعلی با فعل متعدی؛ ۸- پیشوند فعلی در گذشته ساده با فعل لازم؛ ۹- پیشوند فعلی در گذشته ساده با فعل متعدی.

ضمایر فاعلی آزاد

amo / amə / amu / âmu / mâ

ما

mâ

- △ = تفاوت آوایی
- = تفاوت ساختوازی
- = تفاوت نحوی
- ◇ = تفاوت واژگانی
- ◑ = شباهت با فارسی معیار

پیشوند فعلی در گذشته ساده با فعل لازم

baništim / beništim / bəništim

نشستیم

nešastim

- △ = تفاوت آوایی
- = تفاوت ساختوازی
- = تفاوت نحوی
- ◇ = تفاوت واژگانی
- ◑ = شباهت با فارسی معیار

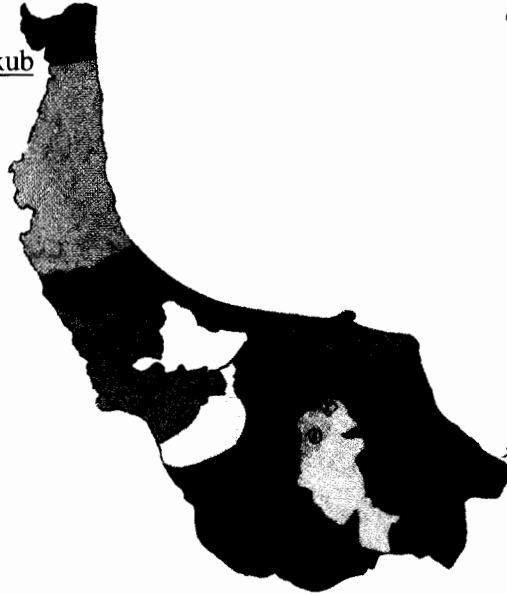
بررسی‌های نحوی عبارتند از: ۱- ترتیب صفت اشاره و اسم؛ ۲- ترتیب عدد و معدود؛ ۳- ترتیب موصوف و صفت؛ ۴- ترتیب اسم و ضمیر؛ ۵- ترتیب حرف اضافه و اسم؛ ۶- ترتیب مضاف و مضاف‌الیه؛ ۷- نشانهٔ نکره؛ ۸- نشانهٔ معرفه.

ترتیب موصوف و صفت

mardək adəm xub

مردِ خوب

marde xub

- △ = تفاوت آوایی
- = تفاوت ساختوازی
- = تفاوت نحوی
- ◇ = تفاوت واژگانی
- ⬠ = شباهت با فارسی معیار

ترتیب اسم و ضمیر

mi ma:r

مادرِ من

mâdare man

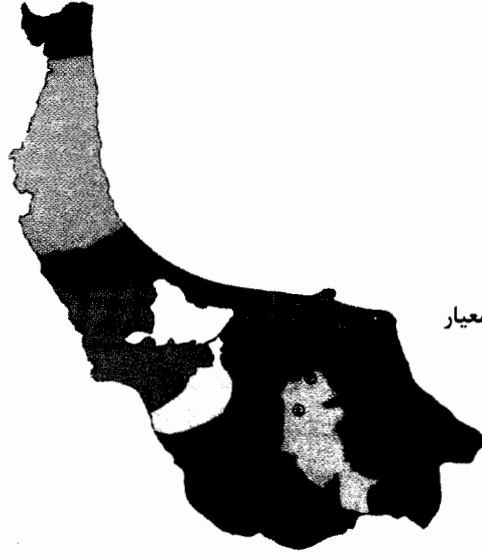
- △ = تفاوت آوایی
- = تفاوت ساختوازی
- = تفاوت نحوی
- ◇ = تفاوت واژگانی
- ⬠ = شباهت با فارسی معیار

نشانه نکره

yekta marday / yəktə marday / ye mardi

یک مردی

yek mardi

- تفاوت آوایی =
- تفاوت ساختوازی =
- تفاوت نحوی =
- تفاوت واژگانی =
- شباهت با فارسی معیار =

نشانه معرفه

u zənkə / u zənəkə / u zənaka / u zənəkay

آن زن

ân zan

- تفاوت آوایی =
- تفاوت ساختوازی =
- تفاوت نحوی =
- تفاوت واژگانی =
- شباهت با فارسی معیار =

بررسی واژگانی (قاموسی)

vərg/ʃonəvər(g)

gorg

گرگ

- تفاوت آوایی =
- تفاوت ساختوازی =
- تفاوت نحوی =
- تفاوت واژگانی =
- شباهت با فارسی معیار =

asəmon gortak/âsəmân kat

raʔdo barq

رعد و برق

- تفاوت آوایی =
- تفاوت ساختوازی =
- تفاوت نحوی =
- تفاوت واژگانی =
- شباهت با فارسی معیار =

برآیند سخن

با بررسی داده‌های این تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی و پیاده نمودن نتیجه بررسی‌ها بر روی نقشه منطقه، وجود تفاوت‌های آوایی، صرفی (ساخت‌واژی)، نحوی و واژگانی (قاموسی) گونه‌های زبانی منطقه شرق استان گیلان با فارسی معیار، در روستاهای مورد تحقیق مشهود می‌باشد و از این‌رو بر اساس این شواهد می‌توان اطلس زبانی شرق استان گیلان را تهیه نمود که در ذیل مشاهده می‌گردد. نتیجه‌گیری کلی این است که گونه‌های زبانی که در بیست روستای مورد بررسی در شرق استان گیلان به کار می‌روند همه لهجه‌های یک گویش به نام گویش گیلکی‌اند که با فارسی معیار تفاوت‌های آوایی، صرفی، نحوی و واژگانی دارند.

—
= زبان

= گویش

= لهجه

اطلس زبانی نهایی منطقه مورد بررسی

کتاب‌نامه

- آذری حمیدیان، شادی (۱۳۸۲). «طرح ملی گویش‌شناسی ایران، شماره ۲ (۴۰) روستا در استان‌های مازندران و گیلان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- اشمیت، رودیگر (۱۳۸۲). *راهنمای زبان‌های ایرانی*. ترجمه حسن رضایی باغ‌بیدی و دیگران. تهران: ققنوس.
- بخش‌زاد محمودی، جعفر (۱۳۹۰). *دستور زبان گیلکی*. رشت: نشر گیلکان.
- بصیرت، وحید، علی‌رضا قالی‌فامیان (۱۳۹۰). «به سوی طراحی اطلس زبانی گویش گیلکی». نشریه ادب‌پژوهی. پاییز ۱۳۹۰. ش ۱۷. ص ۱۶۵-۱۸۳.
- پاینده‌لنگرودی، محمود (۱۳۴۷). *فرهنگ مثل‌ها و اصطلاحات گیل و دیلم*. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.

- پاینده لنگرودی، محمود (۱۳۶۶). فرهنگ گیل و دیلم. تهران: امیرکبیر.
- پاینده لنگرودی، محمود (۱۳۷۷). *آیین‌ها و باورداشتهای فرهنگ گیل و دیلم*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- خودزکو، آکساندر (۱۸۴۲). *نمونه‌هایی از شعر مردمی ایران*. لندن.
- ستوده، منوچهر (۱۳۳۲). فرهنگ گیلکی. تهران: انجمن ایران شناسی.
- سرتیپ‌پور، جهانگیر (۱۳۶۹). *ویژگی‌های دستوری و فرهنگ واژه‌های گیلکی*. رشت: نشر گیلکان.
- شعبانی، منصور (۱۳۹۳). «توصیف و تحلیل کانونی‌سازی گسسته در زبان گیلکی (گویش اشکورات)». نشریه ادب‌پژوهی. س هشتم. ش ۳۰. ص ۸۱-۹۹.
- شکوهی، علی (۱۳۷۸). «ساخت گروه فعلی در گویش گیلکی لنگرودی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس.
- عبداله تبار قاسم‌آبادی، مهدیه (۱۳۹۰). «طرح ملی گویش‌شناسی ایران، شماره ۷ (۳۰ روستا در شرق استان گیلان)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- عبداله‌زاده، ارسلان (۱۳۸۲). «نظام آوایی و گویشی آستانه اشرفیه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- کریستن سن، آرتور (۱۳۷۴). *گویش گیلکی رشت*. ترجمه جعفر خامی‌زاده. تهران: سروش.
- کلباسی، ایران (۱۳۷۶). *گویش کلاردشت (رودبارک)*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- کلباسی، ایران (۱۳۸۹). *فرهنگ توصیفی گونه‌های زبانی ایران*. چاپ دوم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- گایگر، ویلهلم (۱۸۶۱). *گویش‌های کناره خزر*. آلمان.
- گملین، س. گ (۱۷۷۵). *گویش‌های کناره جنوبی دریای خزر*. مسکو.
- میرهاشمی جورشری، سیدحنان (۱۳۹۱). «پیشوند فعلی /bV- / در گذشته ساده گیلکی از تکوین تا تصریف». نشریه ادب‌پژوهی. تابستان ۱۳۹۱. ش ۲۰. ص ۱۱۱-۱۳۴.